“SCIENTIFIC EPICENTER” Scientific-Methodological Journal
Volume 1, Issue 5. Published: 29.09.2026 ISSN: 3093-9348

MUSIQIY TAFAKKUR VA UNING TARIXIY RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Zarifxonova Donoxon Akramxon qizi
Namangan davlat pedagogika instituti
Musiqa ta’limi va san’at yo‘nalishi 2-bosqich magistranti

DOI: *https://doi.org/10.5281/zenodo.24405236*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada musiqiy tafakkur tushunchasining nazariy asoslari, uning tarixiy taraqqiyot bosqichlari va insoniyat madaniyatidagi evolyutsion xususiyatlari ilmiy-falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Qadimgi sinkretik san’atdan boshlab to zamonaviy raqamli va avangard musiqa shakllarigacha bo‘lgan davrlarda musiqiy tafakkurning o‘zgarishi, Sharq va G‘arb musiqiy madaniyatlarining o‘zaro ta’siri hamda ularning estetik ahamiyati atroflicha yoritib berilgan.*

Kalit so‘zlar: *Musiqiy tafakkur, tarixiy evolyutsiya, sinkretizm, Sharq maqomlari, polifoniya, garmoniya, avangard, zamonaviy musiqa estetikasi.*

МУЗЫКАЛЬНОЕ МЫШЛЕНИЕ И ОСОБЕННОСТИ ЕГО ИСТОРИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ

Аннотация: *В данной статье с научно-философской точки зрения анализируются теоретические основы понятия музыкального мышления, этапы его исторического развития и эволюционные особенности в человеческой культуре. Подробно освещаются изменения музыкального мышления начиная от древнего синкретического искусства до современных цифровых и авангардных форм музыки, взаимное влияние восточной и западной музыкальных культур, а также их эстетическая значимость.*

Ключевые слова: *Музыкальное мышление, историческая эволюция, синкретизм, восточные макамы, полифония, гармония, авангард, эстетика современной музыки.*

MUSICAL THINKING AND CHARACTERISTICS OF ITS HISTORICAL DEVELOPMENT

Abstract: *This article analyzes the theoretical foundations of the concept of musical thinking, the stages of its historical development, and its evolutionary features in human culture from a scientific and philosophical perspective. It highlights in detail the transformation of musical thinking from ancient syncretic art to modern digital and avant-garde music forms, the mutual influence of Eastern and Western musical cultures, and their aesthetic significance.*

Keywords: *Musical thinking, historical evolution, syncretism, Eastern maqams, polyphony, harmony, avant-garde, modern music aesthetics*

Musiqiy tafakkur insoniyat ma’naviy madaniyatining eng muhim, chuqur va o‘ziga xos shakllaridan biri bo‘lib, u olamni, jamiyatni va shaxsiy kechinmalarni tovushlar tizimi, intonatsiya hamda badiiy obrazlar orqali idrok etish, anglash va ifodalash qobiliyatini o‘z ichiga oladi. Musiqiy tafakkur tushunchasi shunchaki tovushlarni ketma-ket joylashtirish yoki eshitish jarayoni emas, balki muayyan davrning ijtimoiy-falsafiy qarashlari, estetik talablari va texnologik imkoniyatlari bilan chambarchas bog‘liq bo‘lgan murakkab intellektual-emotsional faoliyatdir. Tarixiy nuqtai nazardan, musiqiy tafakkur inson ongining rivojlanishi bilan birga o‘zgarib, ibtidoiy

sinkretik shakllardan tortib to zamonaviy kompyuter texnologiyalari asosidagi raqamli musiqiy ijodga qadar ulkan evolyutsion yo‘lni bosib o‘tdi. Ushbu jarayonni o‘rganish nafaqat san’atshunoslik, balki tarix, falsafa, psixologiya va sotsiologiya fanlari uchun ham muhim ilmiy ahamiyatga ega.

Insoniyat tarixining ilk bosqichlarida musiqiy tafakkur mustaqil san’at turi sifatida emas, balki ibtidoiy sinkretik faoliyatning ajralmas qismi sifatida namoyon bo‘lgan. Qadimgi odamlar uchun tovush, ritm va harakat bir butunlikni tashkil etgan. Ov qilish marosimlari, diniy ibodatlar, hosil bayramlari va tabiat kuchlariga sig‘inish jarayonlari ma’lum bir ritmik tuzilmalar va ovozli tovlanishlar orqali amalga oshirilgan. Bu davrdagi musiqiy tafakkur magik-ritual xususiyatga ega bo‘lib, u tabiatni bo‘ysundirish, ruhlarni tinchlantirish va jamoa birligini ta’minlash vositasi sifatida xizmat qilgan.

Vaqt o‘tishi bilan tovushlar va intonatsiyalar asta-sekin muayyan tizimlarga solinib, og‘zaki an’anadagi xalq ijodiyoti – folklor shakllanishiga asos bo‘ldi. Sharq va G‘arb qadimgi sivilizatsiyalarida (Misr, Mesopotamiya, Hindiston, Xitoy, Yunoniston) musiqa ilm-fan va falsafaning asosi sifatida qarala boshlandi. Masalan, qadimgi yunon faylasuflari Pifagor va Platon musiqaning kosmik tartib bilan bog‘liqligini, uning inson ruhiyatiga tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatish quvvatini ilmiy jihatdan asoslashga harakat qilishdi. Sharqda esa musiqa kosmologiya va tibbiyot bilan chambarchas bog‘lanib, inson ruhiyatiga davolovchi ta’sir ko‘rsatish xususiyatlari o‘rganildi.

O‘rta asrlar davri musiqiy tafakkur tarixida fundamental burilish davri bo‘ldi. Bu davrda Sharq va G‘arb madaniyatlarida musiqaning nazariy asoslari va amaliy shakllari sezilarli darajada farqlangan bo‘lsa-da, har ikkala mintaqada ham yuksak intellektual cho‘qqilarga erishildi. Sharq Uyg‘onish davri mutafakkirlari – Abu Nasr Forobiy, Ibn Sino, Safiuddin Urmaviy kabi buyuk allomalar musiqiy tafakkurni qat’iy ilmiy va matematik qonuniyatlar asosida tadqiq etdilar. Forobiyning "Musiqa haqida katta kitob" asari o‘rta asr musiqiy tafakkurining cho‘qqisi bo‘lib, unda akustika, cholg‘ular tasnifi va maqom tizimining nazariy asoslari chuqur ochib berildi.

Sharq musiqiy tafakkurining markazida lad (parda) tizimlari, xususan, "Shashmaqom" kabi mumtoz turkumlar yotib, ular insonning ma’no olami, vaqt va fazo tushunchalarini chuqur falsafiy talqin qilish imkonini berdi. G‘arbiy Yevropada esa o‘rta asr musiqiy tafakkuri asosan xristian diniy marosimlari, xususan, grigorian xorallari ta’sirida rivojlandi. Bu davrda ko‘p ovozli musiqa – polifoniyaning paydo bo‘lishi G‘arbiy Yevropa musiqiy tafakkurining analitik va arxitektonik xususiyatlarini shakllantirdi. Notalar tizimining ixtiro qilinishi musiqiy fikrni qog‘ozga muhrlash, saqlash va kelajak avlodlarga yetkazish imkonini yaratdi, bu esa musiqiy tafakkurning og‘zaki shakldan yozma va qat’iy tuzilmali shaklga o‘tishini ta’minladi.

Yevropada Uyg‘onish (Renessans) davri bilan boshlangan yangi bosqich inson shaxsining erkinligi, uning hissiyoti va dunyoviy kechinmalarini birinchi o‘ringa olib chiqdi. Musiqiy tafakkur bu davrda diniy dogmatizmdan xalos bo‘lib, insoniy hissiyotlarning boy palitrasini ochib berishga intildi. Polifoniya san’ati yuksak darajaga ko‘tarildi, so‘ngra uning o‘rnini garmonik tafakkur egallay boshladi. Akkorlar tizimi, major-minor ladlarining qaror topishi musiqa tili va ifoda vositalarini keskin boyitdi.

XVII-XIX asrlarda G‘arbiy Yevropada mumtoz (klassik) va romantik musiqiy tafakkur shakllandi. Iogann Sebastyan Bax, Volfgang Amadey Motsart, Lyudvig van Betxoven, Frans Shubert, Pyotr Chaykovskiy va boshqa daho bastakorlar asarlarida musiqiy tafakkur insoniyat ongining eng yuqori falsafiy va emotsional darajasiga ko‘tarildi. Betxoven ijodida musiqiy tafakkur kurash, g‘alaba, insonning taqdirga qarshi turishi va gumanistik g‘oyalarni tarannum etuvchi kuchga aylandi. Romantizm davrida esa ichki kechinmalar, tabiat go‘zalligi, milliy o‘ziga

xoslik va fojiali yolg‘izlik motivlari musiqiy tafakkurning asosiy markaziga aylandi. Bu davrda ko‘plab milliy kompozitorlik maktablari yuzaga kelib, musiqiy tafakkurning geografik va uslubiy qamrovi yanada kengaydi.

XX asr insoniyat tarixi kabi musiqiy tafakkur uchun ham keskin burilishlar, inqilobiy o‘zgarishlar va tubdan yangi paradigmalar davri bo‘ldi. Sanoatlashuv, jahon urushlari, ilmiy-texnika taraqqiyoti va globalizatsiya jarayonlari san’atda ham o‘z aksini topdi. An’anaviy garmonik qonuniyatlar o‘rniga atonallik, dodekafoniya, serializm va aleatorika kabi yangi tizimlar kirib keldi. Arnold Shyonberg, Igor Stravinskiy, Bela Bartok, Djon Keyj kabi novator bastakorlar musiqiy tafakkurning chegaralarini kengaytirib, hatto sukunatni, shovqinni va elektron tovushlarni ham musiqa qismiga aylantirdilar.

XXI asrda esa axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, sun’iy intellekt va raqamli studiyalarning kirib kelishi musiqiy tafakkurni yangi bosqichga olib chiqdi. Hozirgi kunda musiqiy tafakkur nafaqat an’anaviy cholg‘u va ovozlar bilan cheklanib qolmay, balki virtual olam, sintez qilingan tovushlar va transmadaniy sintezlar bilan boyib bormoqda. Sharq va G‘arb madaniyatlarining o‘zaro integratsiyasi, mumtoz merosning zamonaviy elektron janrlar bilan uyg‘unlashuvi bugungi kun musiqiy tafakkurining asosiy xususiyatiga aylandi.

Xulosa qilib aytganda, musiqiy tafakkur insoniyat madaniy evolyutsiyasining ko‘zgusi bo‘lib, u qadimgi sinkretik marosimlardan tortib to zamonaviy raqamli va avangard ijodiyotgacha bo‘lgan ulkan va sharafli yo‘lni bosib o‘tdi. Har bir tarixiy davr o‘zining ijtimoiy-falsafiy ruhiga mos ravishda musiqiy tafakkurni boyitdi, uning shakllari, janrlari va ifoda vositalarini takomillashtirdi. Bugungi globallashuv va texnologik taraqqiyot sharoitida musiqiy tafakkur milliy o‘ziga xoslikni saqlab qolgan holda umuminsoniy qadriyatlar bilan boyib borishda davom etmoqda. Musiqiy tafakkurning tarixiy xususiyatlarini o‘rganish kelajakdagi yangi badiiy kashfiyotlar va madaniy muloqotlar uchun mustahkam poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. I.Y.Tursunov, U.N.Nishonaliyev. «Pedagogika kursi».
2. D.Omonullayev, X.Nurmatov, Mamirov K. va boshq. «Umumiy o‘rta ta’limining davlat ta’lim standarti va o‘quv dasturi».
3. O.Fayziyev. «Maktabda musiqaviy tarbiya». T.1991.
4. Musiqa o‘qitish metodikasi (ma’ruzalar matni) T-2000.
5. Shokirkhanov, B. B., & Mahkamjanov, S. Q. O. (2021). The importance of the science of harmony in music practice. *Asian Journal of Multidimensional Research*, *10*(10), 735-739.
6. Mukhamedovich, R. D. (2022). CULTURE AND ART IS THE EMBODIMENT OF NATIONAL VALUES.
7. Maxkamjanov, S. (2025). INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING MUSIQA O ‘RGATISH NATIJALARIGA TA’SIRI. *Universal xalqaro ilmiy jurnal*, *2*(4.3), 428-430.
8. Maxkamjanov, S., & Ibrohimov, A. (2023). NAY CHOLG‘USI IJROCHILIK SAN’ATI TARIXI VA RIVOJLANISH JARAYONI. *Инновационные исследования в науке*, *2*(2), 37-40.
9. Ibrohimov, A., & Maxkamjanov, S. (2023). OPERA SAN’ATINING VOKAL JANIRI. In *Международная конференция академических наук* (Vol. 2, No. 2, pp. 175-177).
10. Gaziyev, J. J., & Toshmatov, G. O. (2021). Acts credit module system and its implementation activities in higher educational process. *Asian Journal of Multidimensional Research*, *10*(9), 467-472.
11. Joraxanovich, G. J. (2023). Psychological Factors Of Musical Education. *JournalNX*, *9*(11), 8-10.